

A LILA SZÍNKATEGÓRIA A KUPUSZINAI BORSZÍN ÉS A KAZÁRI ORGONASZÍN TÜKRÉBEN

Ez a tanulmány azt a folyamatot igyekszik nyomon követni, amelynek eredményeképpen a magyarok gondolkodásában önálló kognitív kategóriává formálódott a lila szín. Ennek a kérdésnek a vizsgálatára azon saját színekre vonatkozó kutatásaim indítottak, amelyeket hét különböző, részben színmagyar, részben vegyes lakosságú településen végeztem azért, hogy közelebb férközzem a közösség tagjainak színekről való gondolkodásához, színosztályozásához. Az emberek – az agyukban pszichológiai úton kialakuló¹ – színbenyomásaik rendszerezésére alkotott kategóriáihoz azonban nincs közvetlen hozzáférésünk, azok megismerése csupán a színek nyelvi kifejezése (általánosan vagy lokálisan ismert és alkalmazott színnevek vagy azokkal történő körülírás) révén lehetséges. Ezért a saját kutatásaim nagy részét a vizsgált közösségekben használt színnevek jelentésének, ismertségének, gyakoriságának, alkalmazási körének stb. tanulmányozása teszi ki. A nyelvészekkel ellentétben azonban arra törekszem, hogy a színneveket ne szakítsam el kulturális kontextusuktól, ezért figyelembe veszem, hogy az adott színelnevezésekkel jelölt színek hol, milyen formában jelennek meg az emberek életterében, továbbá hogy azokhoz milyen értékek, érzelmek, asszociációk társulnak.

Verbális és vizuális módszereket egyesítő terepmunkáim alkalmával elsősorban félig strukturált interjúkat készíték 50-60 év feletti személyekkel. Az adatközlőknek feltett kérdéseim egy része a kutatás segédeszközeként alkalmazott színminták körül forog, melyek annak a nemzetközileg elismert színszabványnak (Munsell-színatlasz) a színei közül valók, amelyre – Berlin és Kay (Berlin–Kay 1991) nyomán – a különböző színkutatások előszeretettel hivatkoznak. A színminták segítségével ugyanis az adatközlők által említett színek objektív módon feltérképezhetők, illetve összevethetők.²

Bár kutatásaimnak az összes fontos színkategória részét képezi, jelen dolgozatban csupán a lila színre összpontosítok, illetve azt a kérdést tárgyalom, hogy olyan lokálisan jelentős színnevek, mint amilyenek a *borszín*t találtam a Nyugat-Bácskában

---

¹ A színek észleléséhez a külső ingertől a szemén át különböző agyi folyamatok által, vagyis az objektív valóságtól a színérzékelésen át a szubjektív színélmény kialakulása révén vezet az út.

² Az interjúk úgy zajlanak, hogy az adatközlők a nekik feltett – elsősorban az anyagi kultúrában alkalmazott színeket érintő – kérdések megválaszolása előtt kérésemre 35 darab színmintának az árnyalatát saját színneveik révén határozzák meg, illetve szín szerinti csoportokba rendezik.

fekvő Kupuszinán, továbbá amilyenek az *orgonaszín* mutatkozott a Nógrád megyei Kazáron,³ illetve az általuk jelölt színárnyalatok hogyan viszonyulnak az összes lilás árnyalatot összefogó kategóriához, amelyet mai magyar köznyelvben *lila* színnévvel szokás kifejezni.

A lila – mint az köztudott – összetett szín, melyben két pszichológiai alapszín,⁴ nevezetesen a kék és a piros keveredik. A lilának a jelentősége azonban nem ér fel az őt alkotó színek jelentőségével, ráadásul a lilának önálló színként való számon tartása, a többi színtől való kognitív elkülönítése késői fejleménynek számít. Legalábbis ezt állítja B. Berlin és P. Kay a színekutatásokban mérföldkőnek számító *Basic Color Terms* (Berlin–Kay 1994) című munkájukban. A szóban forgó két amerikai nyelvész 20 különböző nyelv színneveit vetette alá színmintás kísérleteknek, majd az abból leszűrt következtetéseiket kiterjesztették további 79, csupán írott forrásokból tanulmányozott nyelvre. Vizsgálatuk eredményeképpen megállapították, hogy a teljes szín-spektrumon összesen 11 olyan színgóc létezik, amely az észlelésünk számára kiugró, és amelyet a nyelvek ún. alapszínnevekkel jelölhetnek. Ezt a 11 színgócot az angol nyelv a következőképpen fejezi ki: *black* ‘fekete’; *white* ‘fehér’; *red* ‘piros, vörös’; *yellow* ‘sárga’; *green* ‘zöld’; *blue* ‘kék’; *brown* ‘barna’; *grey* ‘szürke’; *pink* ‘rózsaszín’; *purple* ‘lila’; *orange* ‘narancssárga’. A Berlin–Kay-hipotézis szerint ezeknek a színeknek a kognitív kategóriákba rendeződése (*kategorizációja*), ill. nyelvi kódolása (*lexikalizációja*) a világ minden részén meghatározott sorrendben történik. Oly módon, hogy elsőként a fekete (sötét) és a fehér (világos) színek különülnek el, aztán a piros stb.⁵ Berlin és Kay úgy vélik, hogy az általuk körvonalazott séma univerzális jellegének az sem mond ellent, hogy a különböző nyelvek eltérő számú és jelentésű színnevekkel rendelkeznek, hiszen szerintük a különböző kultúrák az alapszínnevek elkülönítésének eltérő stádiumait képviselik. Berlin és Kay az általuk vizsgált nyelvekből a színekategóriák fejlődésének hét fokozatát mutatják ki, ezek közül szempontunkból az utolsó a lényeges, mivel szerintük – a rózsaszínnel és a narancssárgával együtt – a legutolsó stádiumban jelenik meg a lila szín.

Voltaképpen Berlin és Kay úgy gondolja, hogy amelyik kultúrában önálló színként tekintenek a lilára, ott ez a kategória történetileg bizonyosan később alakult ki, mint azok, amelyek a hipotézisük értelmében az utolsó stádiumnál korábbi fejlődési fokozatokban különülnek el. Tehát a lila kategóriát jelölő alapszínnévnek minden nyelvben szükségszerűen fiatalabbnak kell lennie, mint a fekete, a fehér, a piros, a sárga, a kék, a zöld, a barna és a szürke színt jelölő alapszínneveknek. Vizsgáljuk meg, hogy a ma-

³ Mindkét településen 2010-ben végeztem egyenként kététes terepmunkát.

² A pszichológia legfontosabb ma elfogadott színpercepciós elméletei (a feketén és fehérén kívül) négy kromatikus színnek tulajdonítanak kiemelkedő fontosságot: a *pirosnak*, a *sárgának*, a *kéknek* és a *zöldnek*.

³ Erről lásd bővebben: Sipőcz 1990; Kicsi 1988; 1991; Papp 2012.

gyar nyelvben – amely Berlin és Kay szerint elérte a hetedik stádiumot (Berlin–Kay 1994: 95) – a lilás színtartomány kifejezésére jelenleg általánosan alkalmazott *lila* szó használata valóban újabb keletű-e, mint a *fekete*, *fehér* stb. alapszínneveké. Azt már Kicsi Sándor András nyelvész megállapította, hogy a *lila* a másik két utolsó fokozatban elkülönülő *rózsaszín* és a *narancsszín/narancssárga* szóval ellentétben, ugyanakkor a *sárga*, *zöld*, *kék*, *barna*, *szürke* alapszínnevhez hasonlóan a felveheti az -ul képzőt, hiszen szoktuk azt mondani, hogy *lilul*. Ugyanakkor azt már nem használjuk, hogy *lilit*, pedig a többi alapszínnev felveheti az -ít képzőt. Az, hogy utóbbi rag nem kapcsolódhat össze a *lila* szóval, arra utal, hogy ez a színnév nem annyira szerves része a szókincsünknek, mint a többi (Kicsi 1991: 52). Ez nem meglepő, hiszen a zömében honfoglalás előtti, ill. középkori alapszínneveinkhez képest a *lila* újabb német átvétel,⁶ eredetileg ‘orgonavirág’ jelentésben ismerték (CzF).⁷ A TESZ első előfordulását 1795-re teszi,⁸ míg a többi alapszínnévről már a 13–15. századokból is van adatunk.

De vajon az, hogy a magyarok a 18. század előtt nem ismerték a *lila* szót, azt is jelenti, hogy akkor még a lila színtartományt sem tudták megkülönböztetni a többi színtől? Egyáltalán nem. Hiszen a késő középkortól egészen a közelmúltig két ‘lila’ vagy ‘lilás’ értelmű színnév is használatban volt: az egyik a *viola*, a másik pedig a *szederjes*. Nézzük meg, mit tudunk ezekről!

A *szederjes* színnév már szerepelt a 15. századi Besztercei és Schlägli szójegyzékben is, viszont „igazi divatja az 1500–1600-as években volt” (Bartha 1937: 44). Ami a *szederjes* jelentését illeti, Comenius 1652-ben az ibolya színével,⁹ a 19. század végén Bunyitai (1883) a *bíbor* színnel azonosítja,¹⁰ ugyanebben az időben Radvánszky viszont azt írja, hogy:

„szederjes = barnás kékes violaszín, olyan mint az érett szilva” (Radvánszky 1896: 155).

Csapodi viszont a piros színezetek közé sorolja az általa szintén a *szilvaszín* elnevezésű árnyalat rokonának tekintett *szederjes* színt (Csapodi 1899: 204). A huszadik század első felében Bartha úgy vélekedik, hogy ez egy kékes-piros árnyalat (Bartha 1937: 44), manapság az internetes színszótárt létrehozó Földvári „tompá bíbor” árnyalatként (SzínSz), végül a kora újkori enteriőrökben használt színekkel foglalkozó Lukács

⁴ A *lila* végső eredetét tekintve „német közvetítéssel hozzánk jutott francia jövevény” (Bartha 1937: 77), „színjelző” funkcióban szintén a francia nyelvből terjedt el egész Európában (Rapaics 1986: 243).

⁵ Így szerepel egyes botanikai cikkekben még a 19. század végén is: „orgona *lila*; orgonafa; szelencze (*Syringa vulgaris*)” (Staub 1872: 137).

⁶ Új szóként szerepel még az 1846-os *Ujdon-új magyar szavak tárában* is (Mátray 1910: 42).

⁷ „A kék festék *szederjes* avagy *ibolyaszínű*.” Comeniustól idézi Mátray (1910: 50).

⁸ Ezt alátámasztja az is, hogy Szikszai Fabricius a *szederjes* szót a latin *purpureus* ‘bíbor’ színnévvel fordítja (Melich 1906: 56).

egyfajta „meleg lila” árnyalatként írja le (Lukács 2011: 56). Használatát tekintve azt mondható, hogy ezt a színnevet már a kora újkortól fogva gyakran használták öltözetek, ill. ruhaanyagok színének leírásánál, így például gyakran szerepel korabeli hozományleltárakban:

1561: „Egy szederies *Atlach Nest Szwa* [...] Egy *duppla* szederies *tafota bachoka* [...] Egy szederies *tabit szoknya* [...] *Ket fatyoly Elökötő Az eggig ueres fatyol* [...], *Az masik szederies fatyol* [...] Egy szederies *feketöt*.” (Radvánszky 1879: 15–17.)

1580: „Szederjes *vont arany szoknya*. Szederjes *aranyas tabit szoknya*. Szederjes *kamoka szoknya*. [...] Szederjes *sárgával tündeklő dupla taffota szoknya*. [...] Szederjes *bársony kis suba*.” (Benyóné 1988: 271.)

De még a 19. század második felében is fel-felbukkan a ruházat kontextusában, pl. Gazda még egy 1872-es forrásban is találkozott a *brassai szederjes posztó* elnevezéssel (Gazda 1998: 27).¹¹ Ekkor már azonban gyakrabban használták a *szederjes* szót az emberi arc, száj kékes-lilás elszíneződésének, valamint a test bármely más részein legtöbbször zúzódás következtében megjelenő foltok jelzőjeként,¹² már csak ebben a kontextusban alkalmazza például a *Pallas Nagylexikon* is az arc színének kóros elváltozásával kapcsolatban.¹³ Továbbá az ajkak kontextusában jegyezte le Viski is a nagyszalontai nép nyelvéből az 1900-as évek elején azt a mondatot, hogy:

„szederjeges (*szederjes*) a szád szíle” (Viski 1913: 456).¹⁴

Mivel a *szederjes* jelentése kapcsán felmerült, hogy az esetleg ‘bíborszín’ lehetett, érdemes röviden kitérni a *bíbor* szavunk jelentésére. Ennek a középkori kódexekben már előforduló szónak elsődleges jelentése: ‘a bíborcsiga festékanyaga és vörös színű anyag’, de már a 16. században bizonyosan alkalmazták színnévként is (TESZ).¹⁵ Az etimológiai szótárak szerint mai köznyelvi jelentése: ‘tűzpiros’, ami abból kifolyólag alakult ki, hogy „gyakran szerepelt együtt a vörös szövetet jelölő *bársony* szóval” (Zaicz 2006: 68). Azt a feltételezést, hogy a magyarok a *bíborszín* szónak manapság

⁹ Székelyföldi öltözködésről szóló könyvében egyébként Gazda Háromszékkal kapcsolatban azt is megemlíti, hogy az ottani szöttesek készítésénél „a kéket is használták láncként, ez pirossal keresztezve *szederjes* színt eredményezett” (Gazda 1998: 78).

¹⁰ Vö. „Szederjes: betegség, lehülés vagy ütés következtében a bőr elváltozott színe” (SzínSz).

¹¹ A szénsavmérgezés és szívbillentyű-bántalmak tünete a *szederjes* arc (PallLex).

¹² Ebben a mondatnak a *szederjeges* jelentését Zilahi ’kék-lila foltos’-ként határozza meg (Zilahi 2011: 428).

¹³ A *bíbor* egyébként „(bár ez nem teljesen bizonyított), a bíborcsiga, bíborszín jelentésű görög »porfir« vagy a latin »purpureus« szavakból alakult ki” (SzínSz).

élénkpiros jelentést tulajdonítanak, nem tartom helytállónak, hiszen – mint azt már Papp is megállapította – az optikában például a lila színanimájaként szokták alkalmazni ezt a színnevet (Papp 2006: 21). Ráadásul Földvári szerint is lilás színt takar a *bíbor*: a lilának a pirosba hajló árnyalatait nevezzük így (Földvári 2009: 389). A *bíbor* szó 'lila' értelmének valószínűségét erősíti továbbá, hogy Berlin és Kay alapszínnévhipotézisét „magyarul ismertető nyelvészeti írások” nyelvész szerzőinek egy része a *lila* szóval fordítja az angol *purple* szót, másik részük viszont a *bíbor* terminussal (Papp 2012: 176). Valamint emellett szól a *bíborlila* szóalak létezése is, amely pl. Dsida Jenő költeményében is előfordul.¹⁶ Ha pedig elfogadjuk, hogy egykor a *bíbor* és a *bíborvörös* nem igazi piros, hanem inkább kékbe hajló piros volt, akkor az azt is jelenti, hogy a néhány tudós által bíborszín értelemmel felruházott *szederjes* is bizonyosan lilás színt takart, ahogyan arra más körülményekből is következtethetünk. Például abból, hogy az a gyümölcs, amelyről a *szederjes* szín a nevét kapta, nevezetesen a szeder – ahogyan a szilva is, amelyre egyesek szerint az utóbbi színnévvel rokon jelentésű *szilvaszín* visszavezethető –, voltaképpen sötétlila árnyalatú.¹⁷

De a *szederjes* – mint már említettem – csupán az egyik, középkortól alkalmazott 'lilás' értelmű színnevünk. A másik a *viola* szó, amelynek már latin eredetije is egyrészt virágelnevezés, másrészt színnév volt, méghozzá az „ibolyakék” színnek az elnevezése (TESZ). A *viola* elsődleges jelentése eredetileg: 'ibolya',¹⁸ amiatt azonban, hogy az ókortól fogva „mindazt a növényt violának nevezték, amelyeknek ibolyaillatuk van”, a történelem folyamán sokféle virágot hívtak *violának*, például *háromszínű viola* 'árvácska' (Rapaics 1986: 100, 102). A *viola* szót színnévként körülbelül a késő középkortól kezdték alkalmazni, legalábbis a *violaszín* a 16. századtól már bizonyosan létező színelnevezés volt (1516: *violazyn* OklSz). Eleinte – a *szederjes* szóhoz hasonlóan – főleg ruhaanyagok színárnyalatának megnevezésére használták, később azonban egyre inkább kiszélesedett az értelme, a 18. század második felétől már bizonyosan ezzel a szóval fejezték ki egyebek mellett a szivárvány, vagyis a színspektrum lilás színét:¹⁹

1791: „*verhenyeges, arany szín, sárga, zöld, kék, bársony, és viola szín*”.²⁰

1792: „*veres, tzeitrom színű, sárga, zöld, kék, 's viola*”.²¹

¹⁴ Dsida Jenő (1938): Kóborló délután kedves kutyámmal. In uő: *Angyalok citeráján. Versek* (MTörtSzöv).

¹⁵ Persze a szilva fajtájától is függ a színe, de kétségtelen, hogy léteznek sötétlila árnyalatúak is.

¹⁶ A botanikusok már a 18. században tudatában voltak a *viola* és az *ibolya* szavak jelentésének azonosságával: „*Viola, Ibolya* két ugyan azt jelentő Neveink” (Földi 1793: 42).

¹⁷ Léteznek olyan színek is, amelyek nem láthatóak a színspektrumban, ezek között is vannak lilás árnyalatok, ezeket manapság „*lila* színeknek” mondják. Ezek a lilák „az *ibolyánál* vörösebbek, a pirosnál/vörösnél pedig kékesebbek” (Jakab 2007: 144).

¹⁸ Jeney György (1791): *Természet-könyve*. Pest. (MTörtSzöv).

¹⁹ *Mindenes Gyűjtemény*, 1792 (MTörtSzöv).

A huszadik században azonban már ritkábban használatos színnév, legtovább talán egyes festékek nevében maradt fenn (például *metilviola*²² vagy *kobalt-viola*²³).

*Meggyőződhattünk róla, hogy a szederjes és a viola is lilás értelmű színnév. Azt, hogy volt-e korábban a jelentéstartalmuk között eltérés, nehéz megmondani. Mindenesetre a források többsége vagy az egyik, vagy a másik színnevet használja. Például egy 18. század eleji „ládabéli portékákat” felsoroló leltár csupán a *violaszínt* említi, a *szederjest* nem.²⁴ Csupán *violaszínt* szerepel egy 19. század elejére datálható festékrecepteket tartalmazó gyűjteményben is (Ráduly 1972: 336).*

Ritkábbak azok a források, amelyek mindkét színnevet említik. Egyik közülük egy 17. század első felében íródott költemény, amelyben azonban nem azért szerepel mind a *viola*, mind a *szederjes* színnév, mert a szerző árnyalatok közti különbséget igyekszik ezek révén kifejezni, hanem inkább azért, hogy gazdagítsa azoknak a színeknek a sorát, amelyekről a vers szól, és amelyeknek „magyarázatját” kívánja adni:

*Barack szín együgyűt,
Viola szomorút,
Az kék jelent kétséget,
Fekete éppen gyász,
Tudod, mivel ruház,
Jelent gyakran özvegyet,
Szederjes siralom,
Szívbeli fájdalom;
Ad mindenik értelmet.²⁵*

Az a tény, hogy csak elvétve alkalmazták egymás mellett a szóban forgó két színnevezést, jelentésük azonosságára, felcserélhetőségére mutat. Ezt igazolja továbbá Apor Péter híres, Erdélyről szóló könyve is, amelyben a *viola* és a *szederjes* szó két alkalommal is egymás mellett tűnik fel, csak éppen egy vessző, illetőleg a „vagy” kötőszó választja el őket egymástól.²⁶ Más forrásokból viszont az tűnik ki, hogy talán sötétségükben különböző árnyalatokat soroltak egyrészt a *viola*, másrészt a *szederjes* jelentése alá. Például a *Pallas Nagylexikon* „hideg színeket” elemző szerzője a *violát* világos kékes-

²⁰ Lásd Walter–Novák 1924: 72.

²¹ Lásd Szőnyi 1957: 50.

²² Thaly Kálmán: Gróf Esterházy János győri vice-generálisnak és fiának Ferencznek fegyverei, hadi felszerelései a ládabéli egyéb portékái (1700–1704). *Történelmi Tár* 1886 (Tompos 2004: 174).

²³ Beniczky Péter: Az különböző szín festékeknek értelme és magyarázatja (<http://szelence.com/beniczy/szinfestek.html>).

²⁴ A férfiak „a nemesek temetéseire tartottak *szederjes*, *violaszín* posztóból való [ruhát] [...] Az aszszonyok [...] a szoknyájok *szederjes* vagy *violaszín* posztóból vagy matériából varrva”. Aportól idézi Fél Edit (Fél 1935: 10).

lila, sőt világoskék („a kék és a fehér összekeveréséből származó”) árnyalatként írja le. Elképzelhető tehát, hogy a *viola* egykor világos színt jelölt, sőt az is, hogy ezzel szemben a *szederjes* ’sötétebb lilás’ értelemmel bírt, azzal összefüggésben, hogy – mint már szó volt róla – utóbbi színnévnek az etimológiája a *szeder* szóra vezethető vissza.²⁷ Egy 19. századi forrás ugyanis éppen a szeder árnyalatának meghatározásakor használja a *szederjes* színnevet, amelynek jelentését sötét kékeslilával, sőt sötétkékekkel („feketekék”) azonosítja (Peregriny 1847: 337).

A *szederjes* és a *viola* jelentéstartalmának pontos meghatározása az erre vonatkozó források hiányában azonban szinte lehetetlen. A megismerést tovább nehezíti, hogy ehhez a két régi gyökerű színnévhez körülbelül a 18. század végétől a *viola* szótól „szóhasadással elkülönült *ibolya*” is csatlakozik (Zaicz 2006: 916).²⁸ Azt, hogy az *ibolya/ibolyaszín* szónak mint színnévnek a jelentése a *szederjes*hez és a *violához* hasonlóan szintén ’lilás’, nem kell különösebben bizonygatni, a számtalan ezt igazoló példa közül elég, ha Póra Ferenc 1907-es kiadású szinonimaszótárára hivatkozom, amelyben az *ibolya* rokon értelmű kifejezései között sorolja fel egyebek mellett a *violát* és a *szederjest* is:

„*Ibolyaszín. Ibolyaszínű, violaszínű, lila, szederjes, szilvakék, kékesvörös; bíborszín.*” (Póra 1995: 361)²⁹

Az *ibolya* szó lassan felváltja a *szederjes* és a *viola* alkalmazását, és átveszi szerepüket különböző dolgok árnyalatának a leírásában. Míg például a 18. század végén az ametiszt színéről azt írták, hogy az *kék-viola* árnyalatú (Gáti 1792: 10), vagy csak egyszerűen *viola színű* (N. n. 1790: 222),³⁰ továbbá *violacsillámú* (Kemény 1847: 135), addig a *Pallas Nagylexikon*ban ennek a lilás árnyalatú ásványnak a neve mellett az áll, hogy *ibolyaszínű*. A 19. század derekától az *ibolya* a rövid hullámhosszú fények elnevezésében is átveszi a *viola* helyét. Így az optikában az amúgy is idegen hangzású *ultraviola* mellett elterjed az *ibolyántúli* terminus.³¹

Az *ibolya* elnevezéssel körülbelül azonos időben kapcsolódik be a lilás színárnyalatok elnevezésért folytatott küzdelembe a *lila* szó is, amely a 20. század első felében teljesen háttérbe szorítja a *szederjes* és a *violaszín*, a század derekára pedig az *ibolya* használatát is. A 19. században azonban még meglehetősen nagy volt a zűrzavar ezeknek a színneveknek a használatában. A különböző szerzők közülük vagy

²⁵ Vö. „*Szederjes* azaz *szederj* színű” (Mátray 1910: 50).

²⁶ Az *ibolya* szó ’lila’ jelentésben 1800-ban fordul elő először az írott forrásokban, „ibolján szín” alakban (TESZ).

²⁷ Ez az 20. század elejéről való idézet egyébként a *bíbor* ’lilás’ jelentését is alátámasztja.

²⁸ Vö. „amatiszt [...] mind *violaszínű*” (Mátray 1910: 58).

²⁹ Vö. „az ibolyántúli (ultraviolette) meg a vörösön inneni (infravörös) sugarakat” (Walter–Novák 1924: 10).

csupán az egyiket részesítették előnyben, vagy többet is felhasználtak, de gyakran kontextustól függetlenül alkalmazták egyiket vagy másikat. Ezt bizonyítják azok a szövegek is, melyekben a *viola* az *ibolyával* vagy a *lilával* együtt jelenik meg. Például Klug a „színérzés” kialakulásáról szóló tanulmányában, közelebbről annak fénytörést tárgyaló részében az *ibolya* szóval találkozunk, az – ezt a fizikai jelenséget illusztráló – ábra alatti szövegben viszont már a *viola* színnev szerepel, továbbá Klug a szem színérző „idegrostjai” kapcsán is használja mindkét színnevet (Klug 1874: 298–299, 307). A *Révai Lexikon* „látás” szócikkénél viszont a *lila* és a *viola* szó szerepel egyazon kontextusban. De az *ibolyaszín* és a *lila* szó együttes előfordulására is akad példa, egy korai, 1837-es viseletleírás ismeretlen szerzője a szoknya „virágait” még *ibolya színű* árnyalatként, a lányok „hajkötőit” viszont már *lila* színűként határozza meg (idézi Kresz 1956: 158–159).

Mint azt tehát bemutattuk, idegen nyelvből kölcsönzött *lila* szavunk átvétele előtt is voltak olyan színnevek, amelyekkel ki lehetett fejezni lilás árnyalatokat. De vajon a *szederjes*, a *viola*, az *ibolya*, majd a *lila* szavakkal jelölt árnyalatok mikortól képeztek – a többi színtől elkülönült – önálló színekategóriát? Vagyis a magyarok mikortól gondoltak már külön színosztályként a lilás árnyalatok csoportjára? Az írott történeti források és saját színmintás színvizsgálataim arra mutatnak, hogy valószínűleg csupán valamikor a 19. század folyamán kezdték el önálló színekategóriaként elgondolni a kékes-piros színeket.

Az ugyanis, hogy a magyarok a lilát viszonylag későn kezdték más színektől független színeként felfogni, megmagyarázná, hogy miért uralkodott bizonytalanság a lilás színek kifejezésében a 20. század előtt. Ráadásul – mint már utaltam rá – míg a legfontosabb színek elnevezései (*fekete, fehér, szürke, vörös, sárga, kék, zöld*) valószínűleg honfoglalás előtti időkből származnak,³² addig a lilás színeket a középkortól kezdve egészen a 20. századig csupán úgy tudták megnevezni, hogy azokat valamilyen növénynek a színéhez hasonlították:

1. a szeder színéhez: *szederjes*;
2. a (régai nevén) *viola*, (mai nevén) *ibolya* színéhez: *viola/violaszín, ibolya/ibolyaszín*;
3. a (régai nevén) *lila*, (mai nevén) *orgona* színéhez: *lila*.

A lilás színtartományt már csak azért sem tarthatták számon önálló színosztályként a 20. századnál korábban, mivel a *lila* szó színnevként való használata kezdetén még nem fejezte ki a teljes lila színtartományt. Saját kutatásaim szerint ugyanis máig léteznek vagy legalábbis az emlékezetből visszaidézhetők olyan nyelvi állapotok, amikor a *lila* szó – amely ma vitathatatlanul a lila kategória köznyelvi elnevezése – jelentése nem

³⁰ A *barna* szó bár nem honfoglalás előtti, mégis régi színnevünk: hazai német vagy szász eredetű, első előfordulása 13–14. század (TESZ).

fedte le az összes lilás árnyalatot. Kazáron régen a *lila* szót csupán élénk, rózsaszínes-lila szín elnevezéséül használták, a kékeslila színek viszont a lilához hasonlóan fontos színnév: az *orgonaszín* jelentése alá tartoztak (a *lila* ‘orgona’ jelentése valószínűleg már a 19. század végén feledésbe merült, ezért fejlődhetett ennek a virágnak a mai nevéből – az *orgona* szóból – újabb lilás értelmű színnév). De mielőtt bárki is azt hinné, hogy a Kazáron általam talált helyzet talán általános lehetett az egész magyar nyelvterületen, vagyis mindenhol rózsaszínes értelme lehetett egykor a *lila* szónak, rögtön hozzáfűzném ehhez azt is, hogy vizsgálataim szerint viszont Kupuszinán a lilás-rózsaszínű árnyalatok egy, a helyiek által ‘lilas’ jelentéssel felruházott színnév, nevezetesen a *borszín* jelentése alá tartoznak. Vagyis az előbbi, egykor palócok lakta faluban éppen azoknak a színmintáknak a színét illették egykor a *lila* névvel, amelyek meghatározására a szerbiai Kupuszinán a *borszín* színelnevezést használták és használják mind a mai napig. Továbbá míg a kékeslila árnyalatokat Kazáron *orgonaszínn*nek hívják, addig ugyanezt a színtartományt Kupuszinán a *lila* szó jelentéstartalma fedi le (lásd a *táblázatot*).

Az árnyalat Munsell-kódja:	Elnevezése Kazáron	Elnevezése Kupuszinán
1. 10 P 5/12 M	<i>lila</i>	<i>borszín</i>
2. 2.5 RP 6/12 M	<i>lila</i>	<i>borszín</i>
3. 5 RP 5/12 M	<i>lila</i>	<i>borszín</i>
4. 2.5 P 4/10 M	<i>orgonaszín</i>	<i>lila</i>
5. 5 P 4/10 M	<i>orgonaszín</i>	<i>lila</i>
6. 5 P 7/8 M	<i>orgonaszín</i>	<i>lila</i>
7. 7.5 P 5/10 M	<i>orgonaszín</i>	<i>lila</i>

Állításaimat a szóbeli vélemények is igazolják, terjedelmi okok miatt azonban szó szerint csupán a kazáriak megnyilatkozásaiából idézek:³¹

A 4–7. színmintákról mondta a következőket egy asszony:

„Most ezt lilának mondják, de mi orgonaszínnnek mondtuk, orgonaszín. [...] Orgonaszínnnek mondtuk, de most lilának híjják, nekünk a lila másik vót.”

Egy másik adatközlőtől származik az alábbi mondat:

„Tudom, hogy mi a lila most má, az eredeti, de mink lilának hívtuk ezeket: [a rózsaszínes mintákra mutat közben: 1–3-ig] *Világoslila, sötétlila, barnalila. Barnalila! Na! Ami sötétebb lila: barnalila.*”

³¹ A kupuszinai *borszín*ről hosszabban esik szó egy másik tanulmányomban. Lásd Bálizs 2012.

Terepkutatásaim eredményei szerint tehát nemcsak másféle színárnyalatokat jelelhetett egykor a *lila* szó, mint manapság, hanem korábban vidékenként is nagyon eltérő lehetett ennek a színnévnek a jelentéstartalma. Azt, hogy korábban a magyar nyelvterület különböző részein nem feltétlenül ugyanazokra az árnyalatokra gondoltak, amikor kimondták a *lila* szót, írott forrásból származó bizonyítékkal is alátámasztható. A Békés megyei Gyomán felnőtt nyomdász, könyvművész, Kner Imre 1909-ben megjelent *Színharmónia* című tanulmányában a „különös, bánatos, borongós hatású” *violával* szemben a *lilának* nevezett színt halvány, kékes árnyalatként definiálja:³⁴

„A viola színek fehérrrel az úgynevezett lila színeket adják, melyek, ép úgy mint a világoskék, egész a szürkéig lefokozhatók.” (Kner 1909: 47)³⁵

Ugyanakkor például a – ma Szlovákiához tartozó – Szinyeújfalun született festőművész, Szinyei Merse Pál *Lilaruhás nő* című, 1874-ben készített olajfestményén a *lila* színnak tartott se nem kékes, se nem világos.³⁶ Valószínűsíthető tehát, hogy más árnyalatokat értett Szinyei (vagy a festményt elnevező személy) a *lila* szón, mint Kner.

Feltételezésem szerint azelőtt, hogy a magyarok önálló színként gondoltak a lilára, két nagy színosztályba sorolhatták be a lilás színtartomány árnyalatait. Még hozzá annak a két színnek a kategóriájába, amelyekből a lila szín kikeverhető, azaz a kékbe és a pirosba. Vagyis a nyelvi kifejezés szempontjából a kékesebb lilák a *kék*, a pirosba hajló lilák pedig a *piros/vörös* színnév jelentésébe tartozhattak. Amikor Kay – MacDaniel segítségével (1978) – pszichofiziológiai alapokra helyezte az eredeti alapszínnév-hipotézist, a színosztályozás történetét már különböző színtartományok egyesítésének, ill. differenciálásának folyamataként írta le, amelyben a lila kategória létrejött a piros és kék egyesülésének köszönhető, pontosabban „a piros és kék színtartományok egymással szomszédos részeiből” alakul ki (Kiefer 2000: 22). Tehát ez az elmélet pontosan annak a két kategóriának tulajdonít jelentőséget a lila kategorizálódásánál, amelyekről én is azt gondolom, hogy egykor a magyarok felfogása szerint magukba zárhatták a lilás árnyalatokat. Beleillik ebbe az elképzelésbe a kupuszinai *borszín-lila*, ill. a kazári *lila-orgonaszín* kettős is (de a gyimesközéploki

³² Mint már szó volt róla, a *Pallas Nagylexikon* „hideg színek” szócikkének írója viszont a *violát* határozta meg világos kékeslilaként!

³³ Érdekes, hogy a *lila* világos színként értelmezhető egy 19. századi forrásban is, mivel a sötétkékekkel együtt szereplő *violával* szemben a halvány árnyalatok között szerepel:

„A’ setétbarna vagy fekete hajakhoz minden sárgaszín [...] jól áll; [...] Más részről a’ világos zöldek, a’ *lilá*, rózsaszín majd mindegyiknek, de a’ szőkéknek jobban áll; [...] *viola* és setétkékszín, melyek a’ szőkéknek különösen jól állanak, a’ barnáknak kemény és gonosz formát adnak.” (Németthy 1830: 64.)

³⁴ Azt, hogy eredetileg is ilyen tónusú volt-e, nem tudjuk biztosan, mivel azonban a kép többi színe nem sötét, nincs okunk azt feltételezni, hogy a festmény színei utólag sötétedtek volna.

ibolyaszín–lila kettős is, amelyre szintén egy terepkutatás alkalmával derítettem fényt, de amelyre itt nem szándékozom kitérni).³⁷ Hiszen ezek a lokálisan egyforma jelentőséggel bíró színnevek azzal, hogy megosztottnak vagy korábban megosztottnak a lilás színtartomány jelölésén, olyan színosztályozásról árulkodnak, amelyben már megkülönböztetik a lilás színeket, de még – legalábbis részben – külön kezelik egyrészt a piros és lila, másrészt a kék és lila tartomány egymással határos színterületeit. Ez a színosztályozás talán azon két véglet közötti átmeneti formának felel meg, amikor a lilás árnyalatok még teljes mértékben besorolódnak a kék és piros színosztályba, ill. amikor már a kékes és a pirosaslilák egy egységes lila kategóriává forrnak össze. Ez az egységes – összes lilás árnyalatot felölelő – színkategória egyébként ma már szinte a teljes magyar nyelvterületen létrejött,³⁸ még Kazáron és Kupuszinán is, hiszen napjainkban ennek a két településnek a lakói is – függetlenül attól, hogy használják a *borszín* és az *orgonaszín* terminusokat – úgy gondolkodnak a *lila* színnévvel jelölt színosztályról, hogy az magában foglalja a teljes lila tartományt.³⁹

Az imént felvázolt elképzelés szempontjából a legfontosabb bizonyíték egy, a 19. századból származó, színszimbolikával foglalkozó újságcikk, amely a pirosaslilának a kékeslila színektől való megkülönböztetéséről és mesterséges összevonásuk kísérletéről is tanúskodik. A szóban forgó cikk ismeretlen szerzője ugyanis az *azurkék* és a *veres*, sőt az itt egyértelműen 'sötétkék' jelentésű *violaszín* mellett kialakított egy lila szín-csoportot is, amelyet azonban egyszerre három különböző 'lilas' értelmű színnévvel igyekezett kifejezni: a *jácinttal*, a *bíborral* és a *skarláttal*. Ugyanakkor megfogalmazta azt is, hogy milyen különbséget lát utóbbi színnevek jelentése között:

„A jácint-, bíbor-, és skarlátszín a veresnek és kéknek vegyülete, úgy, hogy skarlátban a veres, a jácintban a kék az előkelő.” (S. J. 1859: 148.)

Utóbbi írás arról azonban nem árul el sokat, hogy az egységes lila kategória kialakulása előtt vajon mely színkategóriák ölelheték fel a lilás árnyalatokat. Mi igazolja akkor azt a feltételezést, hogy korábban a kékeslilák a *kék* alapszínnév, a pirosba hajló lila árnyalatok pedig a *piros/vörös* jelentésébe tartoztak?

A lila és piros/vörös színek rokonságának vonatkozásában talán éppen a vitatott jelentésű *bíbor* szavunk szolgáltatja a legfontosabb bizonyítékot, melynek – mint

³⁵ Méghozzá azért nem, mert első terepmunkám helyszínén, a Gyimesekben még nem a ma használt módszerrel, azaz nem Munsell-színminták (hanem egyszerű színes papírok) segítségével folytattam vizsgálataimat.

³⁶ Azért csak szinte, mert ebben a tekintetben a moldvai csángók kivételt képeznek, náluk ugyanis – kutatásaim szerint – a lilás színek kognitív önállósága megkérdőjelezhető.

³⁷ Erre abból is következtetni lehet, hogy a színminták szín szerinti csoportokba rendezésénél az adatközlők többsége egyetlen, *lila* névvel jelölt csoportba válogatta össze a lilás színlapokat.

már szó volt róla – legalább annyi köze van a lila színhez (ld. az utóbbi idézetet is), mint a piroshoz, de amely a 20. század előtt csupán a *piros/vörös* színnévvel alkotott szóösszetételt: *bíborvörös/bíborpiros*. Valószínűnek tartom, hogy ebben az összetett szerkezetű színelnevezésben a *bíbor* előtag lila árnyalatra utal, a *piros/vörös* pedig arra a színekategoriára, amelybe a szóban forgó árnyalatot besorolták. A mai kutatók talán éppen azért bizonytalanok a „kissé régiesnek érezhető” *bíbor* szavunk jelentésének a meghatározásában (SzínSz), mert nem számolnak azzal, hogy a *piros/vörös* a lila színosztály kialakulása előtt még a mainál nagyobb színekategória, valamint szélesebb értelmű színnév lehetett, amely magában foglalt lilás árnyalatokat is. Vagyis nem azért mondták egykor azt, hogy *bíborpiros*, mert egyfajta élénkpiros árnyalatra gondoltak, hanem azért, mert a *piros* értelme kiterjedt a (pirosba hajló) lilára is.

A kékeslilás árnyalatoknak a *kék* színhez, ill. színnévhez való kötődését egyrészt olyan – a *bíborpiroshoz* hasonlatos – összetett szerkezetű színelnevezésekkel lehet igazolni, amilyen a *szederjeskék*⁴⁰ / *szederkék* és a *violakék*:

1870: „Szederkék (*szeder-kék*) [...] Igen sötétkék, a hamvas szeder színétől így nevezve.” (CzF 1102)

1897: „Violakék (*viola-kék*) [...] Aminek színe a kék szirmú violához hasonló.” (CzF 1049)

Másrészt a *kék* alapszínnevünk egykori lila értelme megkövesült jelzős szó szerkezetekben is tetten érhető: *kék viola*, *kék ibolya* – sőt a 16. században még *kék ivola* is (Rapaics 1986: 99).⁴¹ De ugyanezt igazolják a növények olyan lokális és laikus elnevezései, mint amilyen a *kék hagyma*. Pl. Kazáron hallottam *kék hagymáról*, ahol a lila hagymát nevezik így, ahogyan az a következő interjúrészletből is kiderül:

„Gyűjtő: Hagymából milyen fajta színűek vannak?

Adatközlő: Veres meg a kék, [gyorsan kijavítja magát] lila.”

Ugyanitt néha az orgonavirág színét is *kék* színűként határozták meg:

„Gyűjtő: Milyen színű az orgona?

Adatközlő: Hát az is van fehérbe is, meg kékbe is.”

Arra vonatkozóan, hogy a korábbi századokban a kékeslilás színek valóban nem alkottak önálló kognitív színosztályt, hanem a *kék* alapszínnévvel jelzett kategória

³⁸ Pl. Teleki Sándor *Emlékeim* című írásában fordul elő (MTörtSzöv).

³⁹ Vö. „a *szederjes violát* szedd meg levelenként” (Tótfalusi 1698: 64). Vö. még „a *tavaszi viola* (*viola odorata*), másképp népiesen: *kék viola*, *szederjes viola*” (CzF 1049).

alá sorolták őket, fontos adalékot szolgáltat egy, a 18. század végéről származó nyelv-könyvben olvasható párbeszéd is, amelyben a portékáit kínáló posztóárus – a szöveg egyetlen ’lilas’ értelmű színnevét – a *violaszínt* a „kék színek” között sorolja fel:

„– Szándékom van posztót venni ruhának, van-e jó?

– Ó, van, kap nálam olyat, mellynek más boltban nincs párja.

– Mutasson nékem némely darabokat.

[...]

– Itt vagynak külömféle színek [...]

– Vagynak itt kék színűek is, úgy mint setét kék, halaván kék, viola szín, galamb szín.” (Paap 1796, idézi Szabó G. 1978: 189)

A kék és a lila színek korábbi együvé tartozásáról perdöntő bizonyítékkal egy 19. század végéről való tudományos írás szolgál. Csapodi István szemorvos az akkor készülő botanikai szótár szerkesztőinek megbízásából a *Természettudományi Köz-
lönyben* javaslatot tesz „a színnevek magyar neveinek egységes használatára nézve”, valamint megkísérel a magyar színelnevezéseket rendszerezését. Tanulmányában együtt tárgyalja a kék és az ibolyaszíneket, de nyomatékosan felhívja tudós társainak a figyelmét arra, hogy ez a két szín különbözik egymástól, ezért külön kategóriaként kell őket kezelni:

„azt is fontosnak tartom, hogy a botanikusok is fogadják el a jó színérzékű embereknek, kivált pedig a jó színérzékű nőknek azt a szigorú különbségtételt, hogy a mi ibolyaszín meg lila, azt kéknek nevezni nem szabad, mert a kék szín meg az ibolyaszín két össze nem téveszthető színcsoport neve. [...] Az azonban a színérzéknek durva tévedése, mikor szakszerű műben szakember mondja kéknek az ibolyát.” (Csapodi 1898: 640.)

A 19. század végén, sőt még a 20. elején is kérdéses volt azonban, hogy a kéktől elkülönítendő lilás színek kategóriájának mi legyen az elnevezése. Az akkori publikációknak a szerzői nemcsak, ill. nem elsősorban a *lila*, hanem inkább a *viola* és az *ibolya* színnevek segítségével hívásával fejezték ki a teljes lila színtartományt. Mint az az előző idézetből látszik, Csapodi például *ibolyának* nevezi a lila kategóriát. Ez idő tájt színekről írt rövid könyvében egy rajztanár is következetesen az *ibolya* színnevet használja a kék és piros színekből kikeverhető árnyalatoknak a jelölésére (Zsitvay 1901). Tizenegy évvel később Schulz viszont – amikor dolgozatában leltárba veszi azokat a színneveket, amelyeket a 17. század végén a női ruházat kontextusában feljegyeztek – a *viola* szót alkalmazza lilás színcsoportjának jelölésére:

„Vörös: bíbor, skarlát láng téglá kláris karmazsin, gránát meggy tudószín, halvány rózsaszín, testszín. [...]”

Kék: égszín, sötétkék.

Viola: szegfű, tudó, máj, szederjes stb.” (Schulz 1912: 32)

Sőt még a 20. század közepén is akad olyan szerző, aki a *viola* szóval fejezi ki a lilás színcsoportot, például Elekfy a vízfestékről írva a *sárgák*, a *vörösek*, a *barnák*, a *kék színek* és a *zöld színek* után (érdekes módon egyes számban) a *violának* nevezett színt tárgyalja (Elekfy 1957: 75–76). Hogy pontosan mióta nevezzük *lilának* a lila kategóriát, nehéz megmondani. Ahogyan azt is, miért szorult háttérbe a *viola* és az *ibolya* színnév kategóriajelölő szerepe. Azt, hogy manapság valóban csupán a *lila* szó az uralkodó a lilás színtartomány jelölésében, azt Barratt és Kontra (1996) magyar és angol nyelvű alanyokkal végzett kísérletei igazolják, amelyben „a magyarok 8 árnyalatot is *lilának* neveztek, míg az amerikaiak ezekre négy színnevet használtak” (Papp 2012: 101).

Arra a tanulmány elején feltett kérdésre, hogy a magyar színosztályozás történetében – a Berlin–Kay-hipotézisben foglaltaknak megfelelően – ténylegesen késői fejleménynek számít-e a lila szín külön színosztályként való elgondolása, igennel felelhetünk. Ugyanakkor vizsgálataim arra is fény derítettek, hogy hazánkban már korán el tudták különíteni a lilás árnyalatokat a többi színtől, ezeket viszont koronként eltérő számú és jelentésű színnevekkel jelölték: a *szederjessel*, a *violával*, a *bíborral*, az *ibolyával* és a jelenhez közeledve pedig egyre inkább a *lila* szóval.

Azzal kapcsolatban, hogy a *lila* Berlin–Kay-féle alapszínnévnek tekinthető-e, vagy sem, sokat vitatkoztak már a magyar nyelvészek. Saját kutatásaim szerint azonban ennek a mára valóban alapvető kognitív jelentőséggel bíró színnévnek a jelentése korábban – a ma élők emlékezetéből feltárható időn belül – nem volt egységes, illetve a lokális színrendszerekben a lilás árnyalatok elnevezésért folytatott küzdelemben különböző vetélytársai is akadtak. Kutatásaim szerint ilyen rivális lehetett Kazáron az *orgonaszín*, Kupuszinán pedig a *borszín*. Azért tartom fontosnak utóbbi két, ill. más, lokálisan ’lila’ értelmű színnevezéseknek a vizsgálatát, mert a *lilához* való sajátos viszonyuk ismerete segít tisztázni ennek a színnek múltját.

Az *orgonaszín*, *borszín* és más hasonló – a *lilával* szintén egyenrangú – helyi színnevek ugyanis sajátos jelentésükkel, létükkel egyrészt azt bizonyíthatják, hogy a *lila* legkorábban csupán a 19. század végén, a 20. század elején válhatott a lila színek kategória elnevezésévé. Másrészt azt is igazolják, hogy nemcsak későn alakult ki a lila színek kategória, de kiforrálódásához olyan út vezethetett, hogy az először még közösségeként változó színnevekkel kifejezett kékeslila (amit Kazáron például az *orgonaszín* szó fejez ki), valamint a pirosaslila színek (amelyet Kupuszinán például a

borszín terminus jelöl) az összes lila árnyalatot magában foglaló kategóriává egységsültek. Ennek a – kék, illetve a piros színtől véglegesen elkülönített – színkategóriának az elnevezésévé pedig az a *lila* szó vált, amelyet korábban vidékenként eltérően vagy az *orgonaszín* értelméhez hasonlóan ‘kékeslila’, vagy a *borszín* értelméhez hasonlóan ‘pirosaslila’ jelentésben ismertek.

IRODALOM

BÁLIZS Beáta

2012 A magyar viseletkutatásról a színek tükrében. *Ethnographia*, 2. 109–146.

BARRATT, Leslie B. – KONTRA Miklós

1996 Matching Hungarian és English color terms. *International Journal of Lexicography*, 9. 102–117.

BARTHA Katalin

1937 *Szókincstanulmány a magyar nyelv színjelnevezéseiről.* /Dolgozatok a Debreceni Tisza István Tudományegyetem magyar nyelvészeti szemináriumából, 2./ Debrecen.

BENYÓNÉ Mojzsis Dóra (szerk.)

1988 *Régi magyar öltözködés.* Budapest, Magvető Kiadó.

BERLIN, Brent – KAY, Paul

1991 *Basic Color Terms, Their universality and evolution.* Berkeley – Los Angeles – Oxford, University of California Press. (Első kiadás: 1969.)

BUNYITAY Vincze

1883 *A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig.* Nagyvárad.
<http://mek.niif.hu/04700/04735/html/index.html>

CSAPODI István

1898 A színek magyar nevei. *Természettudományi Közlöny*, XXX. 636–643.

1899 Vörös és piros. *Magyar Nyelvőr*, 28. 201–204.

CzF = Czuczor Gergely – Fogarasi János

1862–1874 *A magyar nyelv szótára.* Pest.

ELEKFI Jenő

1957 A vízfestés. In Szőnyi István (szerk.): *A képzőművészet iskolája. A festőművészet, grafika és szobrászat technikai eljárásai.* Budapest, Képzőművészeti Alap, 69–92.

FÉL Edit

1935 Adatok a gyász-színekhez és párhuzamok. *Ethnographia*, 46. 7–17.

FÖLDI János

1793 *Rövid kritika és rajzolat a' magyar főnévtudományról.* Béts.
<http://www.mek.oszk.hu/02400/02467/>

FÖLDVÁRI Melinda

2009 A magyar nyelv színnevei és színjelentéseik. In Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Ikonikus fordulat a kultúrában.* Budapest–Eger, Magyar Szemiotikai Társ. – Líceum, 383–391.

GAZDA Klára

1998 *A székegy népviselet.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

GÁTI István

1792 *Természet históriája.* (MTörtSzöv).

JAKAB Zoltán

2007 Színlátás. In Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett (szerk.): *Általános Pszichológia. I. Érzékelés és figyelem.* Budapest, Osiris Kiadó, 124–160.

KAY, Paul – MCDANIEL, Chad K.

1978 The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color terms. *Language*, 54. 610–646.

KEMÉNY Zsigmond

1847 *Gyulai Pál,* Pest. (MTörtSzöv).

KICSI Sándor András

1988 Az alapszínnevek lexikalizálásáról. *Magyar Nyelvőr*, 112. 456–467.

1991 A magyar nyelv alapszínnevei. *Népünk és Kultúránk*, 82. 50–53.

KIEFER Ferenc

2000 *Jelentéelmélet*. Budapest, Corvina Kiadó.

KLUG Nándor

1874 A színézésről. *Természettudományi Közlöny*, VI. 297–309.

KNER Imre

1909 Színharmónia. *Magyar Nyomdászok Évkönyve*, XXIV. 33–52.

KRESZ Mária

1956 *Magyar parasztságlélet 1820–1867*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LUKÁCS Zsófia

2011 *A bútorkészítés és a bútorkészítés fejlődése Magyarországon a XV–XVII. században*. Doktori értekezés, Budapest. Kézirat.

MÁTRAY Ferenc

1910 *A magyar színnevezésekről*. Kalocsa.

MELICH János

1906 *Szükszai Fabricius Balázs latin–magyar szójegyzéke 1590-ből*. /Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, XIX./ Budapest, Akadémiai Kiadó.

MTörtSzöv = Magyar Történeti Szövegtár / Historical Dictionary Corpus. <http://www.nytud.hu/hhc/>

NÉMETHY József

1830 *Az ifjú házi-asszony a toalettelje előtt*. Pest. (MTörtSzöv).

N. n.

1790 *A folyó és versbéli magyar beszédnek válogatott példái*. Nagyszeben. (MTörtSzöv).

Oklsz = Szamota István

1902–1906 *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*. Budapest.

ORLOVSZKY Géza (szerk.)

2010 *Ó szelence. Magyar barokk költészet*. <http://szelence.com/>

PAAP János

1796 *Hathangó ének avagy hat nyelveken folyó kérdezőkérdésekre s feleletekre egyformán elintézett magyar, deák, német, anglus, francia s olasz nemzeti beszélgetések*. Buda.

PallLex = *Pallas Nagylexikon*. Budapest, 1893–1897.

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/>

PAPP Eszter

2006 Néhány színnev terminológiai vizsgálata. In Fóris Ágota – Pusztay János (szerk.): *Utak a terminológiához*. /Terminologia et Corpora – Supplementum, 1./ Szombathely, BDF, 7–25.

2012 *A magyar színnevek terminológiai elemzése*. Doktori disszertáció, Pécs. Kézirat.

PEREGRINÉ Elek

1847 *Természettörténet*. Pest. (MTörtSzöv).

PÓRA Ferenc

1995 *A magyar rokonértelmű szók és szólások kézikönyve*. (3. kiadás.) Budapest, Ciceró.

RAPAICS Raymund

1986 *A magyarság virágai*. (1932). (Hasonmás kiadás.) Budapest, Kossuth Kiadó.

RADVÁNSZKY Béla

1879, 1896 *Magyar családélet és háztartás a XVI–XVII. században, I. II.* Budapest.

RÁDULY Emil

1972 Egy XIX. század eleji festék-receptgyűjtemény. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 335–346.

RévLex = *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája.* Budapest, Révai testvérek, 1911–1935.
<http://mek.oszk.hu/06700/06758/pdf/>

SCHULZ Irén

1912 *Női viselet a kuruckorban 1670–1700. /Művelődéstörténeti értekezések, 61./* Budapest, Pesti Kiadó.

STAUB Mór

1872 Felhívás a növényfejlődési észleletek érdekében. *Természettudományi Közlöny*, IV. 131–138.

SIPŐCZ Katalin

1990 Az alapszínnevek kiválasztása. In Derék Pál (szerk.): *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag.* Budapest, MTA Nyelvtud. Int. 409–412.

S. J.

1859 A színek mint jelképek. *Vasárnapi Újság*, VI. 13. sz. 147–148.

SZABÓ G. Zoltán (szerk.)

1978 *Ne sajnálja a száját kinyitni. Társadalmi szokások a nyelvkönyvek tükrében.* Budapest, Magvető Kiadó.

SzínSz = *Színnev – Színszótár.* <http://www.szintan.hu/index.html>

TESZ = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.

TOMPOS Lilla

2004 A vörös ruhaszín szimbolikus jelentése a 17. században. In Éri István (szerk.): *Restaurálási tanulmányok Tímár-Balázs Ágnes emlékkönyve.* Budapest, Pulszky Társ. – Magyar Múz. Egy. 167–174.

TÓTFALUSI KIS Miklós

1698 *Szakácmesterségnek könyvecskéje.* Kolozsvár.
<http://mek.oszk.hu/08300/08343/08343.pdf>

VISKI Károly

1913 A szalontai nép nyelvéből. *Magyar Nyelvőr*, 42. 454–463.

WALTER Ernő – NOVÁK László

1924 *A színek világa. /Grafikai Művészetek Könyvtára./* Budapest, Világosság.

ZAICZ Gábor (szerk.)

2006 *Etimológiai Szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, Tinta Kiadó.

ZILAHÍ Lajos ő

2011 *Sárréti tájszótár.* Budapest, Argumentum Kiadó.

ZSITVAY János

1901 *A szín.* Selmecbánya.